

2. VYMEZENÍ TÉMATU

2.1. Časové vymezení

Časové vymezení práce je dáno dvěma základními faktory. Prvním z nich je konvenčně stanovená hranice středního paleolitu, kterou geologicky chápeme jako období od počátku rissu (OIS 8) do konce würmského pleniglaciálu A (OIS 3b), tj. mezi 250 000 – 40 000 (¹⁴C BP) s možnými přesahy zejména do EUP komplexu (nově „Přechodná fáze OIS 3“ 44–38 cal BP; *Musil 2003*). Celé toto období lze rámcově rozdělit na tři časové úseky podle geologických epoch, tj. na starší risské, střední eemské a mladší würmské.

Druhým faktorem ovlivňujícím časovou rovinu této práce je množství nálezů, které můžeme datovat do zmíněných epoch. V této konkrétnější rovině narazíme na zřetelnou informační disproporci. Pro konec nejstaršího období máme doklady pouze z jeskyně Kůlny a několik ojedinělých nálezů z povrchových lokalit. Období eemu je reprezentováno opět jeskyní Kůlnou, kde taubachienské souvrství přesahuje až do würmského anaglaciálu. Nedostatek dalších lokalit vyvažuje jednak velikost kůlenského souboru a také existence jedné důležité otevřené lokality Předmostí II – Hradisko u Přerova (*Svoboda et al. 1994b; Svoboda et al. 1996*). Nejvíce informací máme pro období staršího Würmu, kam můžeme klást soubory ze všech středopaleolitických jeskynních lokalit na Moravě. Ještě na počátek würmského glaciálu jsou řazeny soubory z jeskyně Šipky, Čertovy díry a Švédova stolu. Micoquienské souvrství 7c–6a pak zahrnuje období vyvinutého pleniglaciálu A. Pro toto období můžeme sledovat problematiku středopaleolitického osídlení jak v horizontální (regionální), tak i vertikální (časové) rovině.

Při podrobném rozboru jednotlivých lokalit narazíme ještě na jeden důležitý faktor, který omezuje chronologické závěry asi nejvýrazněji. Tím je posouzení délky a četnosti pobytu lidí na jednotlivých lokalitách. Jedná se o jakýsi problém hrubé chronologie, který postihuje vlastně celé období paleolitu; v případě středního paleolitu lze rámcově počítat s výchyly řádově okolo 10 000 let, což komplikuje zejména závěry týkající se vazeb jednotlivých regionů nebo lokalit mezi sebou.

S tím souvisí i otázka různých metod datování. Nejrozšířenější radiokarbonové datování může stanovit stáří pouze pro konec středního paleolitu. Další metody (TL, OSL, ESR) pak mohou datovat i starší nálezy, ale jejich korelace s radiokarbonovými daty není jednoduchá (*Hughen et al. 1998; Kitagawa – van der Plicht 1998; van der Plicht 1999; Reimer 2001; Bard 2001; Valoch – Neruda 2005*).

2.2. Geografie středopaleolitických lokalit na Moravě

Cílem práce je zpracování archeologického materiálu ze středopaleolitických jeskynních lokalit na Moravě (*obr. 1*). Ty jsou vázány na několik krasových oblastí (srov. krajinný typ A, *Czudek 1994*, *obr. 2; Svoboda 2002b*, 17; přehled srov. *Kučera – Hromas – Skřivánek 1981*), ovšem pouze některé z nich poskytly doklady o paleolitickém osídlení z různých epoch.

Největším krasovým územím je Moravský kras na jižní Moravě (*obr. 2*). Tato oblast je součástí Drahanské vrchoviny a je tvořena devonskými vápenci, které vytvářejí pruh 3–5 km široký a přibližně 25 km dlouhý. Na jihu sousedí u Brna se zbytky jurských vápenců (Švédské šance, Stránská skála aj.). Toky Punkvy, Křtinského potoka, Jedovnického potoka a Řičky odvodňují kras do povodí Svratky a zároveň dělí Moravský kras na severní, střední a jižní část. Charakteristickým rysem krasu jsou hluboká údolí a kaňony se sklonem svahů až 70° (*Czudek 1994*, 15), které nebyly pro osídlení vhodné. V severní části se nachází jedna z nejdůležitějších paleolitických lokalit ve střední Evropě – jeskyně Kůlna. Můžeme ji najít v otevřeném údolí na samém okraji krasového území. Druhou důležitou lokalitou je jeskyně Švédův stůl, situovaná v poměrně uzavřeném údolí v jižní části krasu. Nálezy z jiných jeskyní (Drátenická, Výpustek, Balcarka, Křížova nebo Pekárna;¹ *Valoch 1960; 1965b; 1999a*) jsou ojedinělé a neumožňují komplexnější zpracování. Lze s nimi však pracovat v kontextu využívání krajiny, bohužel bez chronologického zařazení.

Malým a z hlediska středopaleolitického osídlení nevýznamným územím je Tišnovský kras v devonských vápencích vrchu Květnice u Tišnova.

Severně, na horním toku řeky Moravy se nachází území Javoříčského a Mladečského krasu. Doložené osídlení spadá prozatím do počátku mladého paleolitu a ojedinělé artefakty naznačují možné využití jeskyně v období starého paleolitu (*Valoch 1993b; nově Oliva 2003*). Středopaleolitické nálezy zde kupodivu nebyly zachyceny ani na otevřených lokalitách.

Archeologicky prozatím bez významu je i oblast Jesenického krasu, který tvoří řadu ostrovů krystalických vápenců ze starších prvohor a starohor v Hrubém Jeseníku, Nízkém Jeseníku, Králickém Sněžníku a Rychlebských horách.

Významnou, ale značně zdevastovanou oblastí je Hranický kras na řece Bečvě. Jedná se o zbytky devonských vápenců, které jsou v prostoru Teplic nad Bečvou proraženy tokem Bečvy, odvodňujícím toto území do řeky Moravy (*obr. 3*). Starší práce zmiňují celou řadu zejména paleontologických nálezů, které indikují, že se zde mohly nacházet vrstvy s adekvátně starými sedimenty. Pro sledovanou problematiku byla asi nejzajímavější Hlaviceva jeskyně (č. 4), která vedle starowürmské fauny obsahovala i kamennou industrii, kterou vzhledem k okolním

nálezům srovnáváme s časně mladopaleolitickou stanicí Černo-tín I – Malá Kobylanka (*Kostrhun – Neruda 2002; Neruda – Kostrhun 2002*). Metodika výzkumu však není dostatečnou zárukou homogenity vyobrazeného souboru (*Skutil 1955*), neboť podle popsání fauny je možná i starší datace.²

Další krasovou oblastí, která již přináleží karpatské soustavě, je Štramberský kras (*obr. 4*), tvořený tithonským vápencem (*Prosová 1952, 417*). Oblast je součástí flyšového pásma vnějších západních Karpat a z hlediska regionálního členění Štramberské vrchoviny. V makroregionálním měřítku tvoří součást členitého terénu Podbeskydské pahorkatiny dosahující nadmořských výšek 500 až 600 m. Severním směrem terén rychle klesá do Moravské brány s nadmořskými výškami 250–300 m. Archeologické lokality jsou vázány na vápencový vrch Kotouč, situovaný JZ od města Štramberka, který je ze severní strany rozčleněn krátkým údolím na západní část s nejvyšším vrcholem a na část východní dosahující výšky přes 500 m. Z vrchu Kotouče bylo popsáno několik jeskyní (*Prosová 1952*), z nichž dvě – Šípka a Čertova díra – obsahovaly středopaleolitická souvrství s relativně bohatou industrií a četnými paleontologickými nálezy. Zachována zůstala jen jeskyně Šípka, zatímco Čertova díra zanikla těžbou vápenců na počátku 20. století. Dodnes nepovšimnuta zůstala tzv. Stará Šípka, která je stále zasucená (*Maška 1884, 18*).

Do karpatské soustavy patří i nevelké krasové území mezi Mikulovem a Dolními Věstonicemi o rozloze zhruba 3 × 11 km. Pod vrcholem kopce Turol se nacházela jeskyně, z jejíhož předpolí má pocházet několik artefaktů, které mohou souviset se szeletienem (kulturní zařazení není jednoznačné; *Valoch – Svoboda – Balák 2002, 25*).

Na první pohled je zřejmé, že množství jeskynních lokalit je pro regionální prostorovou analýzu nedostačující. Pro takový směr bádání musíme využít i lokalit pod širým nebem, které do jisté míry vyplňují vakuum mezi krasovými oblastmi (*tab. 1*). Navíc se ukazuje, že množství lokalit mimo krasová území bude narůstat a jejich současný počet je dán především stavem bádání (*Neruda – Nerudová – Oliva 2004*).